

**РЕЛІГІЙНО-ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА
ІЛАРІОНА (ІВАНА ОГІЄНКА) ПЕРШИХ КАНАДСЬКИХ РОКІВ
(1947-1953)**

У статті наводяться маловідомі факти з життя Івана Огієнка (митрополита Іларіона), які можуть бути матеріалом для створення повної біографії діяча.

Ключові слова і словосполучення: організаторські здібності, патріотична налаштованість, просвітницька діяльність, українська церква, православна віра, яскрава особистість.

*О РІДНИЙ МІЙ КРАЮ,
ЖИВУ ЛИШ ТОБОЮ*

(Слово Істини. — 1948. — Ч.12. — С.18)

У перших канадських виданнях Івана Огієнка — «Слово Істини» (1947-1951 рр.) і «Наша Культура» (1951-1953 рр.) — міститься чимало відомостей, що може бути матеріалом для складання повної біографії визначного державного і церковного діяча, вченого-енциклопедиста.

Опинившись після митарств воєнного лихоліття у Вінніпезі за запрошенням української громади Собору Св. Покрови, Іван Огієнко одержує можливість спокійно працювати, займатися науковою та просвітницькою діяльністю. Він засновує видавництво «Наша Культура», місячники «Слово Істини», згодом — «Нашу Культуру», друкує наукові монографії. Однак спокійний, усталений ритм життя розхитувався спробами дискредитації імені Івана Огієнка. Ширилися чутки про нього як агента Москви, русофіла [1, с.178-181]. Чи не було це спланованою акцією на знищення українського авторитету, як було з С.Петлюрою, Є.Коновальцем, С.Бандерою?

На сторінках «Слова Істини» вміщено чимало матеріалів, які слугують своєрідному захисту чесного імені Івана Огієнка. Так, у замітці «Освідчення» подається заява Управи Українського Православного Собору Св. Покрови в місті Вінніпегу, в якій стверджувалося, що митрополита Іларіона спровадила до Канади Управа Собору, тобто українська громада, а не адвокат В.Свистун, якого вважали більшовицьким агентом [1, с.178]. Беручи до уваги важливість документа, подаємо його повністю:

«Управа Українського Православного Собору Св. Покрови в місті Вінніпегу цим листом своїм прилюдно свідчить, що це вона сама року 1947-го спровадила своїм бажанням і своїм коштом до свого Собору Митрополита Іларіона, який і приїхав до нас 19-го вересня 1947-го року. Всякі поголки, ніби Митрополита Іларіона спровадив до Вінніпегу адвокат Василь Свистун, не відповідають правді й є видумка злобних людей.

Сердечно просимо, — во ім'я правди, — всю українську пресу передрукувати цю нашу прилюдну заяву.

Голова Управи Собору Н.Кушнірик. Секретар Управи Собору Ів.Юзвішин. Члени Управи Собору: Н.Гаврилюк, Я.Гельмич, Дм.Дубик, Г.Баб'як, Антін Н.Геник, Андрій Мізерота, Григорій Баляс. Вінніпег, 7-го серпня 1950-го року» [2, с.27-28].

До згаданого компромату додався інший, більш дошкульний. Йшлося нібито про те, що І.Огієнко ввійшов в союз з канадськими православними, які визнають московського патріарха і є прихильниками большевицької Москви. Принаймні так повідомляла канадська газета «Наше Життя» (1947. — 13 жовтня. — Ч.38(133) у замітці «Москва і православна Церква». Після того в канадській газеті «Новий Шлях» (1947. — 6 червня. — Ч.96) було видруковане «Архіпастирське послання Митрополита Іларіона», в якому автор спростував згадане повідомлення газети «Наше Життя». Це ж послання видрукували і газета «Неділя» з 1-го лютого 1948 р. (Ч.109). «Слово Істини» устами прихильників І.Огієнка (самому ніби й не випадало це робити, його єство, природно, було вище ситуації) вимагає від газети «Наше життя» теж опублікувати згадане послання хоча б з огляду на журналістську етику та коректність [3, с.20]. Звернення до редакції газети «Наше Життя» підписало 165 парафіян церкви Св. Володимира в одному з таборів Ді-Пі в Німеччині. Серед них — відомі українські церковні та громадські діячі Іван Гаращенко, Василь Дубровський.

Однак не всі виявляли розуміння ситуації. Дехто з близьких знайомих сприйняв це як правду, приміром історик Д.Дорошенко, сподвижник і товариш І.Огієнка по Києву, Кам'янцю, Варшаві упродовж 40 років. У листі до митрополита від 14 січня 1948р. він зазначив: «... до громадської позиції, яку Ви зайняли в Канаді, я ставлюся з мотивів національних негативно, і це унеможливує мені взаємини з Вами... справа йде не про персональні між нами відносини, а про розходження глибоко принципової натури, розходження, які я не бачу змоги примирити й поладити...» [4, с.133].

І.Огієнко тримався стоїчно. Не вступаючи у пряму полеміку з наклепниками, він відповідав їм мовою алегорії та натяків. Промовисті назви статей: «Праведний не обійдеться без ворогів» («Наша Культура». — 1952. — Ч.5(170). — С.24), «Не нарікаймо на свою недолю» (Слово Істини. — 1949. — Ч.8(20). — С.21-22), «Любов. І. У світі стало замало любови» (Слово Істини. — 1949. — Ч.9(21). — С.7-21).

Своєрідним мотто життєвої позиції І.Огієнка можна вважати його ж слова: «Не нарікаймо ж на свою недолю! ЖИВЕМО, — І В САМОМУ ЖИТТІ ВЖЕ НАШЕ ЩАСТЯ!» (вид. моє. — Є.С.) [5, с.22].

На сторінках канадських часописів знаходимо чимало відомостей про релігійно-просвітительську діяльність митрополита Іларіона. Саме в цей час проявився на повну силу хист Івана Огієнка як духовно-релігійного діяча та організатора українського культурно-просвітнього життя в Канаді.

Велике місце на сторінках «Слова Істини» займають релігійно-богословські праці самого митрополита Іларіона: «Догматичний і канонічний стан. Української Церкви» (1948. — Ч.8-12; 1949. — Ч.2(14); Ч.3(15), Ч.5(17); 1949. — Рік III. — Ч.1(25); «Іконостас. Історичний нарис» (1950. — Ч.5(22); «3 життя Холмсько-Підляської єпархії в р.р. 1939-1944». — 1949. — Ч.2(14), Ч.4(16); «Аскет Українець. Старець Паїсій Величковський (1950. — Ч.7(31). — С.13-18; Ч.9 (33). — С.22-23); «Назви Бога» (1949. — Ч.7(19. — С.3-9); його ж тлумачення висловів з Біблії — «І не введи нас во іскушеніє» (1949. — Ч.9(21). — С.1-4) та ін. До цих статей примикала праця В.Савійського «Тернистий шлях Православної Церкви в Польщі» (1920-1939 рр.) (1949. — Ч.4(16). — С.9-16; Ч.7(19). — С.13-18 та ін. Велася рубрика «Життя Митрополитального Собору в Вінніпегу» (1948-1951 рр.)».

У «Нашій культурі»: «Наш Символ Віри. Його повстання й історія. 1500-літній ювілей його вселенського вжитку» (1951. — Ч.4.1,2), «Всесвітня трагедія. 500-ліття упадку Візантії» (1953. — Ч.4.10-11(187-188), «Рідна мова й Біблія» (1952. — Ч.7(172) та ін.

Діяльність митрополита Іларіона в Канаді д-р Дмитро Бачинський охарактеризував як діяльність невтомного учителя у статті — передовиці «Невтомний учитель» (Наша Культура. — 1953. — Ч.4-5(181-182). — С.5-8). До речі, названа стаття ще до її публікації була передана в програмі радіотрансляції через іспанське національне радіо в Мадриді 3 лютого 1953р., де жив Д.Бучинський. Такого високого імені Іван Огієнко був удостоєний передусім за плідну наукову працю в царині українського мовознавства. Не було року, щоб проф. Огієнко не поповнив мовну скарбницю новою працею. «*З того часу, — заявляє автор, — придбав він собі заслужено почесне ім'я Невтомного Учителя Рідної мови*» [6, с.6].

І справді у Канаді появились такі мовознавчі праці, як «Історія української літературної мови» (1949), Українсько-російський словник XVII-го віку» (1951), «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961), «Український стилістичний словник» (1978), «Стилістично-граматичний словник української мови»¹, «Фразеологічний словник української мови», «Географічні назви в українській мові», «Наша літературна мова. Мовні нариси» (1958), «Душа. Мовно-семантичний нарис» (1966), «Український літературний наголос» (1952), «Українські термінологічні словники» (1960), «Повстання української мови» (1963), «Словник слів, у літературній мові не вживаних» (1973), «Літературна мова в Галичині. Мовно-історична монографія» (1966), «Словник української літературної мови» (рубрика в «Слові Істини» з 1948р.), «Хвалімо Бога українською мовою» (1962) та ін.

Основне ж своє призначення у Канаді Іларіон вбачав у відродженні Української Православної Церкви. Так і сприймали його переїзд у Канаду віряни. «*Ви, Владико, — йшлося у листі до Іларіона*

¹ Рік не зазначено, бо ці праці ще чекають свого видавця. Див.: *Мацько Віталій*. Повна бібліографія праць Івана Огієнка. — Хмельницький, 1998. — С.31.

під назвою «Ми щиро молились» з австрійського табору Ді-Пі в м. Ляндяку, Тіроль, — *вірний сторож нашої загальнонаціональної справи, стовп Святої Української Православної Церкви! Ваша безперервна й невисуча наукова, громадська й архіпастирська праця є для нас живим прикладом, дороговказом життя нашого! Не залишайте нас своєю архіпастирською опікою й молитвами. Покладаємо на Вас, Владико, наші надії, що Ви, з Божого благословення, виведете нас, як старозавітній Мойсей, на волю у Рідний Край, на теплі води, на ясні зорі, у край хрещений» [7, с.9].*

Цій меті слугували різні види діяльності Іларіона: і відправа релігійних служб в Митрополитальному Соборі, і його релігійні проповіді та пастирські послання. Відродження Української Церкви, тобто її відхід від Церкви Московської, тісно перепліталось у Іларіона з просвітительсько-виховною роботою на піднесення національної свідомості української громади, утвердження української національної ідеї.

З цього погляду великий інтерес становлення його церковні проповіді. Всі вони, попри релігійний зміст, містили положення, що відзначалися актуальністю, високим національним пафосом. Багато з них транслювалися на підрадянську Україну, матірню землю митрополита. У посланні «Любімо свою Церкву», трансльованому «Голосом Канади» 1-го липня 1952 року в Україну, він проголосив: «Церква своїм головним завданням має **вчителство** (вид. авт.) — вона навчає нас правдивого чесного життя на цій землі, вона захиплює нам єдину правдиву християнську культуру. Церква — це всенародна школа... блаженний той, хто навчається в ній все своє життя!» [8, с.18]. Підтекст проповіді в материковій Україні був зрозумілим: втрата християнських чеснот, розгул боротьби з націоналізмом не додав святості суспільному устрою, устрою тоталітарної системи.

Виразний підтекст — заклик до спокою та злагоди в українській громаді, яку будоражили інші пастирі, зводячи наклепи на Іларіона, який нібито об'єднався в Канаді з московською православною церквою [9], — наявний у різдвяному посланні Іларіона до всієї Канади. Правдиве щастя, основи людського розвою — це спокій та згода, наголошує Іларіон. «*Без братської згоди й любови жодна праця не буде плідною*» [10, с.18]. Святі слова!

Яскраво вираженою національною зорієнтованістю відзначалися такі проповіді Іларіона, вміщені на сторінках «СЛОВА ІСТИНИ»: «Христос воскрес — воскресне й Свята Українська Церква» (1950. — Ч.6(30). — С.1-4); «Національність — істота Православної Церкви», «Служити народові — то служити Богові» (1948. — Ч.12. — С.29-30), «Любов. І. У світі стало замало любови» (1949. — Ч.9(21). — С.7-12); «Блаженна людина, що любить народ свій» (1948. — Ч.4. — С.28); «Осанна. 1. «Нема пророка в отчизні своїй» (1949. — Ч.7(19). — С.24), «Правда воскресне» (Там само), «Любов творча: любов будує, а незгода руйнує» (1950. — Ч.10-11(34-35). — С.28), «Прощення в громадській праці», «Виконуймо заповіді Господні», «Багато покликаних, та мало обраних», «Люби Господа Бога свого» (1950. — Ч.12(36). — С.27-

28). У трьох останніх проповідях наявні прямі асоціації як з проблемами особистого життя Іларіона (несправедлива критика), так й української історії (злочин А.Боголюбського, непослух гетьманам І.Мазепі й П.Дорошенкові) тощо. І це говорилося з церковного амвону! Сила проповідей Іларіона була в їх національній зорієнтованості, високості національного духу, що й забезпечувало їм успіх. Миряни захоплювалися глибиною його проповідей, були постійними слухачами Іларіона й відвідувачами його Церкви. На сторінках часопису «НАША КУЛЬТУРА» були вміщені такі проповіді: «Бережімо свої рідні традиції! Христос рождається» (1952. — ч.2(179). — С.5-8); 2) «Інфляція людини. Христос рождається» (1952. — Ч.3(168). — С.5-17), «Достойно вшануємо ювілейний рік нашої української православної церкви в Канаді» (1953. — Ч.6(183). — С.5-10), «Воскреснимо й ми» (це послання передане в Україну 5 квітня 1953 р. — Ч.7(184). — С.5-8);

Ми національно-таки збереглися, як окремий народ, твердив Іларіон у Різдваній проповіді «Бережімо свої рідні традиції», бо не губили своїх національних традицій. Рідні традиції — це основа національного відродження й розвитку. Зрозуміло, наріжним каменем українських традицій, є православна віра, основна підвалина українського духу й культури. Не менш важливе значення інших традицій — родинне життя, свята, звичаї, рідна мова.

Мали рацію прихильники «Слова Істини» Наталія і Володимир Савченки, які в листі до редакції місячника писали про те, що він *«допомогу несе нашим землякам, з-поза залізної завіси, а також давнім емігрантам, які все забули»* [11, с.24].

Крім богослужбових відправлень, які сприяли релігійному вихованню української громади у православному християнському дусі, Іларіон розбудував навколо свого осідку, Митрополитального Собору у Вінніпезі, цілу систему національно-ідеологічних та просвітительських заходів та діянь, що свідчило про його велику енергію та державницько-національні позиції.

Так, при Соборі діяв Український народний університет, Курси українознавства, недільна школа, «Рідна школа», Братство молоді «Тризуб», Пласт, часто проводилися чайні прийняття, урочисті вечери із святковими промовами на честь релігійних свят, історичних подій (300-річчя відновлення української державності, Богданівська академія, Свято Соборності, Герої Крут) чи державних діячів (приміром, на честь голови УНР С.Петлюри та Провідника ОУН Є.Коновальця), вокально-музичні академії на честь національних свят, українських письменників та пам'яті Тараса Шевченка. Останнє було традиційним!

Просвітительський характер діяльності Іларіона проявився в увазі до недільної української школи при Соборі. Програму до неї було видано з дозволу («з благословення») Високопреосвященнішого митрополита Іларіона (саме так зазначалося на її вихідних даних). Програма може слугувати прикладом любовного ставлення до дітей. Кожне завдання («наука») — це поліграфічно гарно видрукований спарений листок з обов'язковою ілюстрацією на першій сторінці до

тексту Біблії: наприклад, «Сотворення світа», «Невидимий світ — Ангели», «Перше чудо Ісуса Христа», «Чудесне помноження хліба», «Вдовиця кидає свої лепти на церкву» та ін. Недільна школа при Соборі, зрозуміло, передбачалася насамперед для засвоєння азів релігійно-богословської науки, але елементи світського навчання теж мали місце. У переліку завдань цього плану теж стрижневими є положення щодо національного виховання, засвоєння чи ознайомлення з традиціями українського світу. Наприклад, у переліку питань, на які треба (чи не треба) покласти хрестика із завдання «Яких дітей Бог любить за їхні діла», є такі: «Микола не хоче говорити по-українському» (№2), «Микола купив гарну квітку своїй мамі в День Матері» (№37), «Антін часто бере мамині гроші, і про це їй не каже» (№38) та ін.

Зразу ж по приїзді в Канаду Іларіон виголосив в Митрополитальному Соборі два реферати (2-го та 9-го листопада, приїхав ж бо 19 вересня 1947р.) на тему «Українська Церква й наша Культура». Про них з оціночним коментарем розповіла на сторінках «Слова Істини» (1948. — Ч.3) Ганна Статник, сподвижниця Івана Огієнка по культурно-просвітницькій роботі, зокрема була директоркою Курсів українознавства при соборі. Вона ж колишня студентка Кам'янець-Подільського державного українського університету, ректором якого був І.Огієнко. Виконувала в університеті обов'язки секретаря студентських справ [12, с.25]. Будучи «*вірним сторожем нашої загальнонаціональної справи, стовпом Святої Української Православної Церкви*» (так назвали його вірні [13, с.9], Іларіон у своїх публічних виступах завжди робив стрижневою ідеєю ідею національну, ідею української релігії. Такий характер мали й названі реферати. У першому — окреслив значення й роль Української Православної Церкви в зростанні української культури до такого рівня, що український народ став в рівень з усіма іншими культурними народами світу. У другому — йшлося про причини і способи підпорядкування Української Церкви Патріарху Московського. Виділялася одна причина — незгода вищих кіл та вмішування в справи церковні світських осіб. Ганна Статник наголошує на актуальності виголошеного реферату (це було завжди притаманне Іларіону), бо часи Руїни, про які йшлося в другому рефераті, з властивими їм чварами, розбратом, асоціювалися в слухачів з проблемами діаспорного релігійного життя.

Варто відзначити слушність оцінок авторки промовам Іларіона. Виголошене його слово відзначалося «тонким науковим та об'єктивним висвітленням», це був «блискучий реферат». Відзначено й великий ораторський хист Іларіона: «*Як сама тема, так і чудова чиста українська мова та ораторський хист Лектора так вплинули на слухачів, що в залі можна було б почути, як муха забрентить*» [14, с.10].

Велике виховне завдання ставилося перед створеною при Соборі «Рідною Школою», своєрідною початковою недільною школою, якою керував о. протопресвітер Гр. Метюк. Запис до школи здійснювався з 1-го по 14 вересня. Вона, як зазначалося в хроніці «Життя

Митрополитального Собору, «допомагає нашій молоді стати СВИДОМИМИ УКРАЇНЦЯМИ (вид. моє. — Є.С.)» [15, с.31].

Крім «Рідної школи», функціонувала «Недільна школа», яка навчала дітей християнської моралі. Заняття проводилися щонеділі з 3- по 4 годину після обіду [16].

Вже у 1948 р. у «Рідній Школі» навчалося 35 дітей, а в Недільній — 47. У промові на батьківських зборах митрополит Іларіон наголошував на «*конечній потребі «Рідної Школи» як засобу проти винародовлення»* [17, с.30].

На високому рівні проводилися Курси українознавства, які влаштовував Український Народний Університет. Правда, знайомі назви з часів кам'янець-подільського періоду життя І.Огієнка? В анонсі про їх відкриття подавався перелік предметів, які будуть викладатися на курсах, а саме: історія України, географія України, українська культура, українська мова, читання літературних творів, українська церква, українська література, церковний спів, світський спів, драма (теорія і практика), народне мистецтво, українське вишивання, українські танки [18, с.32]. Виклад предметів (погодьмося, присутніх для формування українського світогляду й переконань) забезпечувався авторитетними людьми. Так, згадувана Ганна Статник, тепер інженер, викладала предмети «Історія України», «Українська мова», «Читання літературних творів», «Українська література», «Драма (теорія і практика)», «Народне мистецтво», «Українське вишивання» (практично). Д-р, професор, митрополит Іларіон читав «Українську культуру», «Українську мову» «Українську Церкву» [19, с.32]. Заняття на курсах проводилися в невимушеній формі, цікаво, що могли заходити туди й старші люди, бути присутніми. Виклад чергувався з перервами, завершувався українськими танками. Безумовно, душею цих курсів був Іларіон, його харизма об'єднувала людей. У дописі за підписом «Присутній» читаємо: «*За тільотом (пультот) висока ставна особа лектора — це Митрополит Іларіон докладно вияснює «Джерела української культури»*. Вияснює просто, зрозумілою мовою, навіть повторюючи трудніші місця [20, с.27].

Курси (шеститижневі) закінчувалися урочисто. Офіційна частина свята розпочиналася Вдячним Молебнем, виступами викладачів, врученням курсантам свідоцтв. У неофіційній — концерт й танці, які виконували курсанти. Так, на першому випуску митрополит Іларіон виголосив останній виклад на тему «Вплив української культури на слов'янські землі». Цей виклад слухала переповнена зала. На завершення була поставлена двотактова п'єса «Обжинки», а за нею — чайне прийняття, яке організувало Сестрицтво Собору [21, с.17]. Безумовно, такі високозмістовні, професійні, а основне — патріотичні, національно зорієнтовані — заходи виконували свою національно-просвітницьку роль, згуртовували й організували українську громаду в Вінніпегу (Канаді).

З другого боку, така різностороння діяльність зміцнювала дух та давала життєвих сил самому І.Огієнку, нагадувала йому часи ки-

пучої його діяльності на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету. Про нього він ніколи не забував в часи його вигнання. Заходами Українського Народного Університету було відзначено пам'ятну для І.Огієнка дату «30-ліття заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету». В анонсі про відзначення цієї події йшлося про те, що «*університет цей в справі підтримання української державності й боротьби за неї мав велике історичне значення*» [22, с.25]. Зазначалося, що на Святі університету будуть виголошені дві доповіді. Перша — засновником університету і його першим ректором митрополитом Іларіоном (проф., д-р Іван Огієнко) — про заснування університету. У другій — зі своїми спогадами про університетське життя виступить колишній секретар студентських справ інж. Ганна Статник [23].

Крім великої релігійно-просвітницької роботи, яку проводив митрополит Іларіон для своєї пастви в Митрополитальному Соборі м. Вінніпезі, він здійснював місіонерські поїздки по містах Канади, роблячи візитації по церквах. Скрізь він урочисто відправляв Св. Богослужби, проповідував й проголошував доповіді. За часописом «Слово Істини» можна відтворити географію його поїздок по Канаді: Дауфтин, Винярд, Саскатун, Кенора, Едмонтон, Торонто, Отава, Гамільтон, Віндзор, Монреаль, Брендон (1952р.), Ветерфорд, Судбор (1952 р.). Вражає їх кількість за один рік. Але це рік непростий — це рік святкування 70-ліття від дня народження І.Огієнка [24, с.3].

Треба відзначити, що митрополит Іларіон мав на це повне право, адже Вселенська патріархія визнала канонічною митрополію з митрополитом Іларіоном. Таке офіційне повідомлення передрукувало «Слово Істини» із «Українського вістника» за квітень 1950 р. (офіційний орган архієпископа Богдана). У ньому йшлося про публічну заяву Вселенського патріарха Михайла, яку він зробив у Нью-Йорку 10 лютого 1950 року [25, с.27].

На особливу увагу заслуговує діяльність Івана Огієнка в Канаді заснуванням свого видавництва «Наша культура» з 1948 р. (згодом таку назву одержить новий місячник з 1951р.). Щомісяця це, за словами І.Огієнка, неперіодичне видавництво, видавало по одній чи дві книжки з ділянки української культури, історії, мови та красного письменства. Відповідальним редактором цього видавництва (як і місячника) була Ганна Статник, головне ж керівництво (провід) здійснював сам митрополит Іларіон). Так, станом на січень 1948 року (І.Огієнко прибув в Канаду 19.IX.1947 р.) вийшли такі твори митрополита Іларіона (проф., д-ра Івана Огієнка): Легенди світу; Марія Єгиптянка; поема; На Голготі (Страждання українського народу), поема; Політична праця Богдана Хмельницького, історична розвідка; Недоспівана пісня, історична поема про Великого гетьмана (Б.Хмельницького); Бережімо все своє рідне; Приєднання Церкви Української до Церкви Московської [26, с.32]. Книги продавалися за доступною ціною — від 20 до 75 центів. Згодом до цих видань долучилися «Туми», поема; «Прометей», поема; «Народження Людини», філософська містерія на 5 дій [27, с.28].

Важливою ділянкою різносторонньої діяльності митрополита Іларіона в Канаді була діяльність у системі УВАН (Українська Вільна Академія Наук) Канади, дійсним членом якої він був обраний. Був також членом Секції книгознавства УВАН в США. У цьому плані цікаві відомості подає листування митрополита Іларіона з Левом Биковським — колишнім помічником директора бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, згодом співробітником перших канадських журналів І.Огієнка. Йому від імені УВАН в США було доручено запросити Івана Огієнка, як проф., доктора наук, до участі в конференції УВАН від 23 грудня 1951 р. Це листування ввійшло у фундаментальне видання «Листування митрополита Іларіона (Огієнка) із серії «Джерела з історії української еміграції», упорядником якої є о. Юрій Мицик, проф., доктор історичних наук [28]. І.Огієнкові було поставлено вимогу виступати в ролі проф., д-ра, колишнього ректора для того, щоб забезпечити належний науковий рівень зібрання. *«Бо з Митрополитом, — пише Л.Биковський у листі до митрополита від 3.Х.1951 року, — який проповідує, неможливо дискутувати із-за пошани до церковної ієрархії та Вашої Особи, інакше справа стоїть в площині науковця, заслуженого і знаного, в спірних або неясних справах. В противному разі доповідь в рамках Академії наук втратила б свій сенс»* [29, с.54]. І.Огієнко зголосився виголосити дві доповіді. На пленарному засіданні УВАН, у неділю 23-го грудня 1951 р., — доповідь «Слово о полку Ігоревім», на Секції Книгознавства 22 грудня 1951 року — доповідь на тему «Апостол Львівський 1574 року, як перший український стародрук» [30, с.55].

Промовистим щодо характеристики особистості Іларіона є шановне звертання Л.Биковського до І.Огієнка, приміром: *«Мишу попередити, що громадянство стільки чуло про Вас, особливо українське американське, що прагне Вас бачити і чути, як ЯКУСЬ ЛЕГЕНДАРНУ ПОСТАТЬ (справедливе визначення. — Є.С.). Отже, хотіли б ми це зробити в найбільш сприятливих для Вас і нас умовах — похвалитися, мовляв, от якого Науковця ми маємо...»* [31, с.54]. Подібне, безумовно, було доброю підтримкою Іларіону, стимулювало його потяг до наукової діяльності.

Маємо на сторінках «Нашої культури» 1952 року чимало повідомлень про наукові виступи митрополита Іларіона. Так, було вміщено передрук з американської газети «Свобода (1952.21.V) про його виклад щодо напрямів своєї наукової праці. *«Це така різноманітна праця, — йшлося там, — на полі українознавства і така багата, що присутні порівняли її з працьовитістю проф. Михайла Грушевського»* [32, с.34]. У «Хроніці нашого культурного життя» повідомлялося про інавгураційний виклад митрополита в УВАН, її дійсного члена на тему «Рукописна й стародавня українська книжка». Зазначається, що *«зала була переповнена слухачами»* [33, с.3].

Ще про три події, які гідно звеличували особу митрополита, йдеться на сторінках часописів. Це 10-річчя хіротонії Іларіона (обрання Іларіона митрополитом Канади) і 70-ліття його життєвого шляху.

Для святкування десятиліття архіпастирського служіння митрополита Іларіона, яке припадало на 20-е жовтня 1950 року, було створено Ювілейний комітет. У його зверненні зазначалося, що дата вступу Іларіона на посаду архієпископа в одній з стародавніх українських епархій, епархії Холмсько-Підляській, є історичною, бо «в особі проф. д-ра Івана Огієнка отримала [Українська Православна Церква] вченого ієрарха, широко відомого за своїх наукових праць та перекладу цілої Біблії на українську мову як в Україні, так і поза українським науковим світом» [34, с.30].

Відзначення ювілею передусім пов'язувалося з високою оцінкою його діяльності в Канаді як науковця, просвітителя та ідеолога Української Православної Церкви, як Церкви Рідної та незалежної. Акцентувалася увага на канонічній діяльності митрополита, його визнанні Вселенською Церквою та основне — «ні в жодній юрисдикційній залежності від московського патріарха». Так зазначалося в статті проф. А.М. Андрієвського «Митрополит Іларіон у Канаді». На завершення автор додав проникливі слова: «Православні канадяни мусять пам'ятати, що мають у себе **НАЙУЧЕНІШОГО МИТРОПОЛИТА** (вид. моє. — Є.С.), **найдостойнішого представника української Церкви, доброго, щирого українця-архіпастиря, і за це бути вдячними Богові та бути гордими перед чужими**» [35, с.16].

Як подію національної ваги розцінили миряни важливу подію — обрання Іларіона Всеканадійським Церковним Собором правлячим Митрополитом Української Греко-Православної Церкви усієї Канади. Обрання було одноголосне, підтримане усіма присутніми на Надзвичайному Соборі Української Греко-католицької церкви. Православна кафедра Св. Тройці у Вінніпегу ще не була закінчена, тому Собор відбувався у великій залі готелю Олександра. Головував на Соборі архієпископ Михаїл, він же й сповістив про обрання. Було це 8 серпня 1951р. Відповідь — згода Іларіона Собору була дана давньоукраїнською формою: «Смиренно приємлю, нічесоже вопреки глаголя!... (цебто: Смиренно приймаю, нічого проти не говорячи). *А весь Собор у відповідь знову... — Достойно есть*» [36, с.21]. Зворушливу атмосферу названої події передано у статті «Незабутня хвилина. Обрання Іларіона митрополитом Канади», підписану псевдонімом Учасниця [37]. Згадує вона і про велику схвилюваність Іларіона («Блідий-блідий... Ані кровинки в лиці»), і плач людей від радості, що мають свого Першоїєрарха і митрополита. Його вступ на кафедру супроводжувався церковним співом «Достойно есть...» «*Це так стівають, як Архиєрей до Церкви входить*», — відзначила Учасниця [38, с.20].

На такому ж величному рівні відзначено поважну дату життя І.Огієнка — його 70-річчя (1952 рік). 18 травня 1952 р. у Вінніпегу було влаштовано ювілейне зібрання. З промовою виступив секретар Ювілейного комітету, д-р Юрій Мулик-Луцик. Вона мала промовисту назву «Свято праці», отже, символізувала основний смисл життя Іларіона — працювати на благо рідної культури й науки [39]. Улюбленою фразою митрополита, за спогадами дочки духовника Іларіона

І.Герус-Тарнавецької, були слова: *«Мені не трудно вживатися на кожну місці, бо для мене найголовніше перед усім — праця»* [40, с.470].

Доповідач спинився на трьох основних напрямках діяльності Іларіона, які номінував так: науковий, церковний і громадянський. Згадується кількість наукових праць — близько 1000. У цьому світі цифр, дат і фактів «пульсує живий дух великого мислителя». Великою є заслуга ювілянта у здійсненні повного перекладу Св. Письма на українську мову. Він, як і інші переклади богослужбових книг, мали передусім психологічне, релігійно-національне значення. Вони, за д-ром Ю.Мулик-Луциком, були реальною працею в «розмосковлюванні Церкви, символом національно-релігійних прагнень». Великий вклад зробив І.Огієнко в мовознавчу науку, зокрема у реалізацію принципу соборності української мови, сформульованим самим Огієнком: *«Для одного народу — одна літературна мова»*. Він же автор мовного декалогу — десять заповідей Рідної мови. З ним була пов'язана ідея «говорити по-огієнківськи», що означало говорити правильно українською соборною мовою, мовою, яку треба було любити всім серцем і яка була символом любови до народу та соборних почувань. Виникла, продовжує доповідач, епоха огієнківщини, так як у політиці — епоха петлюрівщини. Він був носієм найбільш загрозливої для поляків ідеї: духовно органічної єдності в природному патріотизмі мас. Особа митрополита заперече відому істину: *«Ніхто не є пророком у краї своїм»*. Він став пророком для свого народу: більшість українців у найкритичніші часи для України усвідомлювали, що без Нього Україна не може обійтися. Як доказ доповідач навіть факт обрання у м. Рівному на Всеукраїнській Церковній Раді Іларіона на київську кафедру у 1942 році, як обрання *«одного з найбільш заслужених синів України в її минулому й сучасному»* [41, с.10].

Панораму святкування 70-ліття митрополита, преосв. Іларіона подають канадські газети «Український голос» і «Новий шлях». Її відтворює часопис «Наша культура» у ч.8 (173) за 1952 рік. З неї довідуємося про ювілейний вечір в залі Собору св. Покрови, на якому було присутніх понад 300 вірних із трьох українських православних громад у Вінніпегу.

Ювілейну програму вів о. Є.Грицина, голова Президії Консисторії. Він виголосив промову, в основі якої було підкреслення *«БЕЗПРИКЛАДНОЇ ПРАЦЬОВИТОСТІ»* (вид. ред. ж-лу. — Є.С.) митрополита. Далі промовляли Л.Білецький, товариш митрополита до Київського університету (1918-1920 рр.). Він і згадав про участь ювілянта *«у державному будівництві України, про організування ним університету в Кам'янці-Подільському, і підкреслив при цьому БЛИСКУЧИЙ ОРГАНІЗАТОРСЬКИЙ ХИСТ»* (вид. ред. — Є.С.) *тодішнього професора Огієнка»* [42, с.12]. Говорив і Л.Білецький про уміння І.Огієнка писати зрозуміло для широких мас мовою, назвавши його знаменитим популяризатором. Відзначено було І.Огієнка як блискучого перекладача Св. Письма, щирого українського громадянина і патріота. Виступали ще проф. Ю.Мулик-Луцик, парох громади Св. Покрови

о. Г.Метюк, голови інших церковних громад Вінніпегу Н.Бондарчук та Н.Кушнірик.

Прикінцеве слово виголосив митрополит. Подякувавши за щирі привітання та побажання, він, зокрема, охарактеризував риси (основи) своєї ідеології, в основу якої була покладена праця для свого народу. Цю ідеологію, за І.Огієнком, можна сформулювати так: «Служити народові — це служити Богові!». У праці людина знаходить радість, бо праця — це ціль життя.

Завершилися урочистості відспіванням Владиці багатоліття.

Ця інформаційна панорама завершувалася (там же вміщеним) викладом-портретом «Митрополит Іларіон» (про його життєвий та творчий шлях), передрукованим із «Канадійського Фармера» (за 28.IV. 1952 р.). У ньому знову акцентувалася увага на вродженому лідерстві та організаторських здібностях І.Огієнка, на його надзвичайній працьовитості та безприкладному патріотизмі. «*Маючи такі великі заслуги за собою, — писав «Канадійський Фармер», — Митрополит Іларіон здобував для себе одне з головних місць в історії нашого народу. Кожний і кожна з нас відчуває супроти нього глибоку вдячність»* [43, с.15-16].

Тут (у цьому ж номері, можна сказати, ювілейному) була уміщена поезія І.Огієнка «Любов», своєрідне його кредо. Цю поезію «озвучив» в Україні М.Тимошик у передмові до перевиданої у 1994 році праці І.Огієнка «Історія українського друкарства. Том. I. — Львів, 1925». Зважаючи на недостатню обізнаність сучасного читача зі спадщиною Іларіона (архів її досі зберігається в колегії Св. Андрея в Вінніпегу) та враховуючи місткість художніх деталей та промовистих деталей, наводимо його повністю:

Любов

*Я взяв своє серце малими руками,
Й віддано поклав Україні до ніг,
І юна любов розцвілася між нами,
І став я орати її переліг.*

*Й нікому вже більше не дав я любові,
Бо другого серця кохати не маю,
І вірним останусь, аж дошки соснови
Єдину любов мою спинять безкраю...*

Підписано: І.Огієнко [42, с.12].

Бажано було б заглибитись у творчу лабораторію її створення, її генезис та розвиток ідеї, але без архівних матеріалів це не видається можливим.

Треба відзначити, що на адресу Ювілейного Комітету надійшло чимало привітальних листів і телеграм — з різних територій Канади, США, Південної Америки і навіть з Європи, що засвідчило світовий характер свята і глибоку пошану до ювіляра за його 50-літню службу своєму народові. Зрозуміло, що не могло бути привітань з рідної України, з-за «залізної завіси», може, він їх чекав понад усе... Цю

гіркоту почувань митрополита якоюсь мірою компенсував допис з Волині (цікаво, як він дістався до Канади?), уміщений у рубриці «Хроніка українського культурного життя». Він називався «Українська Церква — Церква Первозванна». У ньому розповідається, що дописувач (заховався під псевдонімом Протоіерей з Волині) був на Богослужбі в Свято-Андрієвському Соборі, де відправляли акафіста Св. Ап. Андрееві Первозванному. Увесь народ, що був в Храмі, однодушно співав приспів: *«Радуйся, Андрее, Апостоле Первозванний!»*. Отож, стверджує дописувач, *«увесь народ, уся Україна вірить у проповідь на наших землях Апостола Андрея. І як я гаряче молився там за Вас, дорогий Владико, наш незабутній Батьку та Учителю! 25 лютого 1953 р. Волинь. Протоіерей»* [45, с.36].

Не поривалася, отже, нитка духовного зв'язку Іларіона з рідною землею. Зерна, засіяні ним, проростали добром і світлою пам'яттю як віруючих українців, так і усіх патріотично налаштованих. Безіменні «борці», які підписалися під статтею «Від борців», дякують митрополиту Іларіону за його державницьку й політичну позицію, стоїчний характер: *«Ще раз геройська упертість у Вас, Владико й дорогий наш учителю! По роках європейського пекла Ви все і все даєте нам нові духові цінності, збагачуєте нашу культуру. Ви для нас ПРИКЛАД І ЗАОХОТА (вид. мос. — Є.С) не тратити духа, але невпинно працювати й прямувати до цілі. Дякуємо Вам, дорогий наш учителю, за новий скарб, за видавництво «Наша культура». Многая літа і повних успіхів у праці! Адреси не подаємо, бо ми за заслугою... (тобто у підрадянській Україні)»* [46, с.26-27].

Високий рівень просвітницько-релігійної діяльності Іларіона викликав глибокий резонанс в україномовному діаспорному світі.

З далекої Бразилії дописувач о. Ф.Кульчинський дякував митрополиту Іларіону за «духову справу, що дає найбільшу насолоду», маючи на увазі змістовий вміст канадських місячників, передусім «Нашу культуру». *«Цей місячник, — писав він, — переносить мене думками в ті часи, коли він із Варшави ніс світло просвіти і на нашу незабутню Волинь, а тепер він єднає мене з високою церковно-духовою культурою в Канаді»* [47, с.35-36].

Орган американських українців щоденна газета «Свобода» в ч.26 за 1952 рік писала: *«Відновлена «Наша культура» в Канаді в наші часи має особливе завдання: популяризувати справжню українську християнську культуру, не спотворену большевицьким позанством, ширити українознавчі знання між українцями на еміграції, зокрема серед молоді, цим самим спинити процес винародовлення, денационалізації і виховувати серед молоді любов до рідної культури і до рідного поновленого народу — творця цієї високої культури»* [48, с.32].

Безумовно, особливо теплими були стосунки І.Огієнка з українською громадою Собору Св. Покрови, яка зініціювала переїзд митрополита із Швейцарії в Канаду. Захищаючи свого пастира від лженападів, поміщених в канадській газеті «Український робітник» (Торонто), вони надіслали йому для опублікування своє звернення «Ми

міцно стоїмо при Вас!», у якому засвідчувалася висока повага й любов до авторитетного релігійного діяча. «*Ми тішимося, — йшлося у ньому, — що в Особі Вашого Високо-Преосвященства маємо високий і мудрий провід... та знаходимось під Вашим Митрополичним Омофором, як українського Архипастиря-Батька, на якого з великими надіями тепер споглядають очі Українців <...>*

Голосно заявляємо, що МИ ВСІ МІЦНО СТОЇМО ПРИ ВАС (вид. ред. — Є.С.) *під Вашим Архипастирським Омофором, бо всі ми остаточно переконані, що Ви ПРАВДИВИЙ НАШ РІДНИЙ БАТЬКО* (вид. моє. — Є.С.). *Голосно заявляємо: МИ ПРАВДИВІ ВАШІ ДІТИ*» (вид. ред. — Є.С.) [49, с.25].

Заяву-звернення підписали авторитетні люди, очільники релігійних та громадських організацій: о. Г.Метюк (настоятель Митрополитального Собору), Ганна Статник (за «Рідну Школу»), Емілія Носата (за молодече Братство «Гризуб») та ін.

Отож, можна констатувати за сторінками перших канадських журналів («Слово Істини» та «Наша культура»), що Іван Огієнко (митрополит Іларіон) був повністю самореалізований, діяльно працював і жив повноцінним творчим життям, був яскравою особистістю.

Список використаних джерел:

1. Тимошик Микола. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. — Вінніпег-Київ. Український православний Собор Св. Покрови; Науково-видавничий центр: «Наша культура і наука», 2000. — С.178-181.
2. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Рік IV. — Серпень-вересень. — Ч.10-11(34-35). — С.27-28.
3. Слово Істини. Народний християнський місячник. — 1949. — Червень. — Ч.8 (20). — С.19-20.
4. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) // Упорядник о. Юрій Мицик. [Серія «Джерела з історії української еміграції»]. — К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. — С.133.
5. Слово Істини. — 1949. — Червень. — Ч.8 (20). — С.21-22.
6. Наша культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1953. — Ч.4-5 (181-182). — С.5-8.
7. Слово Істини. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.3. — С.8-9.
8. Наша культура. Науково-популярний місячник української культури. — 1952. — Ч.9 (174). — С.17-20.
9. Слово Істини. — 1949. — Ч.8 (20). — С.19-20; 1950. — Ч.4 (28). — С.8-9.
10. Наша культура. — 1953. — Ч.3 (180). — С.18.
11. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. — 1950. — Ч.9 (33). — С.23-24.
12. Слово Істини. Народний християнський місячник. — 1948. — Ч.8. — С.25.
13. Слово Істини. — 1948. — Ч.3. — С.8-9.
14. Там само. — С.9-11.
15. Слово Істини. Народний християнський місячник Видавництво Комітету Митрополитального Собору. — 1949. — Рік III. — Ч.1(25). — С.30-32.

16. Там само.
17. Слово Істини. Народний християнський місячник. – 1949. – Ч.8 (20). – С.28-30.
18. Слово Істини. – 1948. – Ч.8. – С.32.
19. Слово Істини. – 1948. – Ч.10-11. – С.30-32.
20. Слово Істини. – 1948. – Ч.9. – С.27-28.
21. Слово Істини. – 1948. – Ч.10-11. – С.17.
22. Слово Істини. – 1948. – Ч.8. – С.25.
23. Там само.
24. Наша культура. – 1952. – Ч.3 (168). – С.3-4; Ч.8 (173). – С.3-4; Ч.10-11 (175-176). – С.33-34 та ін.
25. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. – 1950. – Ч.10-11 (34-35). – С.27.
26. Слово Істини. Народний християнський місячник. – 1949. – Ч.3. – С.32.
27. Слово Істини. – 1949. – Ч.4. – С.28-29.
28. Листування митрополита Іларіона (Огієнка). [Серія «Джерела з історії української еміграції»]. Упоряд. о. Юрій Мищик, проф., доктор історичних наук. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С.53-61.
29. Там само. – С.54.
30. Там само. – С.55.
31. Там само. – С.54.
32. Наша культура. – 1952. – Ч.9 (174). – С.33-34.
33. Наша культура. – 1952. – Ч.3 (168). – С.3-4.
34. Слово Істини. Народний християнський місячник духової культури й рідної мови. – 1950. – Ч.12 (36). – С.30-32.
35. Слово Істини. Народний християнський місячник. – 1948. – Ч.10-11. – С.13-16.
36. Наша культура. Науково-популярний місячник української культури. – 1951. – Ч.1 (166). – С.15-22.
37. Там само. – С.15-22.
38. Там само. – С.15-22.
39. Наша культура. – 1952. – Ч.8 (173). – С.5-12.
40. Цит. за кн.: Тимошик Микола. «Лишусь навіки з чужиною»... – С.470.
41. Наша культура. – 1952. – Ч.8 (173). – С.5-12.
42. Там само. – С.5-12.
43. Там само. – С.13-16.
44. Там само. – С.5-12.
45. Наша культура. – 1953. – Ч.6 (183). – С.33-36.
46. Слово Істини. – 1950. – Ч.4 (28). – С.26-27.
47. Наша культура. – 1952. – Ч.6 (171). – С.35-36.
48. Там само. – С.29-34.
49. Слово Істини. Народний християнський місячник. – 1948. – Ч.9. – С.25-26.

The article highlights the life of Ivan Ohienko (metropolitan Ilarion) which provide the unique materials for the creation of the full biography of this personality.

Key words: organizational competence, patriotism, educational activity, Ukrainian church, orthodox, extraordinary personality.

Отримано: 10.01.2008 р.